DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI-VIII

# BÜTÜN YÖNLERİYLE YAHUDİLİK

( ULUSLARARASI SEMPOZYUM )

18-19 ŞUBAT 2012

Ankara-2012

# ALFRED LOİSY: MODERNİST BİR KATOLİK DİN ADAMININ İSRAİL DİNİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ADIBELLİ*

## Giriş

Bilimsel keşifler çağı, Rönesans ve Aydınlanmadan sonra gözlem ve deneye dayalı bilimsel anlayışın Avrupa'da hâkim olması sonucunda bunun yalnızca doğa bilimleri alanında değil, beşeri bilimler alanında da uygulanması gerektiği düşüncesi doğmuştur.[1] Geçmişten gelen dokümanların eleştirel biçimde incelenmesi prensibine dayanan arkeoloji, etnoloji, tarih, antropoloji vs. gibi tarihsel bilimlerin gelişmesi sonucunda bu yaklaşımın Kitabı Mukaddes'e uygulanması önemli bir çatışmayı beraberinde getirmiştir. Katolik Kilisesi yetkilileri ve ona mensup teologlar bu yeni yaklaşıma şiddetle karşı çıkmışlardır. Ancak bunlar arasında farklı bir konumu benimseyenler de olmuştur. Kitabı Mukaddes'i teolojik açıdan değil, bilimsel açıdan ele alma girişiminde bulunan önemli isimlerden biri Fransız kökenli Roma Katolik din adamı Alfred Firmin Loisy'dir (1857–1940).

Loisy örneği Dinler Tarihi metodolojisi açısından önem arz etmektedir. Zira bu örnek, 19. yüzyılın sonunda Batı'da din-bilim çatışmasının yansımalarından birini oluşturmaktadır. Bu örnek, bir tarafta, kutsal metinleri esas

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı. E-mail: adibelli@erciyes.edu.tr.

1 19. yüzyılda dini araştırmaların, felsefi alandan uzaklaşarak tarih, ilerleme ve evrim kavramları etrafında nasıl şekillenmeye başladığı ve pozitif bilimlerin metodolojisinin Din Bilimleri alanına ne şekilde uygulandığı konusunda daha fazla bilgi için bkz. Ramazan Adıbelli, "Monoteizm ve Yüce Varlık Konusunda Wilhelm Schmidt ile Raffaele Pettazzoni Arasındaki Tartışma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50:2 (2009), s. 118 vd. Anglo-Sakson Antropoloji ve evrimcilik hakkında bkz. Ramazan Adıbelli, *Mircea Eliade ve Din*, İstanbul 2011, s. 371-377.

alarak hakikat hakkında tek söz sahibi olduğunu iddia eden teolojik düşünce diğer tarafta ise metafizik gerçeklikleri reddederek hakikati rasyonalitenin çerçevesiyle sınırlandıran pozitivist yaklaşım arasındaki çatışmayı gözler önüne sermektedir.

Loisy'nin önemi onun Katolik bir adamı olmasına rağmen Kitabı Mukaddes'e eleştirel yönden ve tarihsel perspektiften yaklaşarak özeleştiri yapma gayretidir. Pozitivist düşüncenin doruklara ulaştığı bir dönemde zaten dine ve dini metinlere çok sayıda eleştiriler getiriliyor ve hatta metafizik gerçeklikler tamamen inkâr ediliyordu. Zaten modern düşünce kutsal alanın bertaraf edilmesi ve dünyanın kutsallıklardan arındırılarak sırf fiziki boyuta indirgenmesine dayanıyordu. Dolayısıyla kutsal alanın varlığını yok sayan bir zihin açısından vahiy anlamsız ve hatta saçma bir düşünceyi, insanlığın ilkel halindeki bir inancın kalıntısını temsil ediyordu. Auguste Comte gibi pozitivistler din denen olgunun bir gün yok olacağını tahmin ediyorlardı. Oysa Loisy, Katolik bir din adamıydı ve dolayısıyla da Kilisenin bir görevlisi olarak bu dini geleneğin kabullendiği inanç esaslarını kabul etmesi beklenirdi. Loisy bunu yapmadı ve bu esasları sorgulamaya koyulmuştur. Bunu pozitivistler gibi dini yıkmak adına değil, samimi bir niyetle hakikate erişmek adına yapmış; kendi dinine, kendi Kilisesine ve hatta bütün insanlığın yararını göz önünde bulundurarak yapmıştır.[2] Dolayısıyla Loisy, apolojetik bir amaç gütmeyen, iyi niyetli ve inanan bir insanın hakikat arayışını temsil etmekte ve bu açıdan önem arz etmektedir.

Bu çalışmadaki amaç, Loisy'nin İsrail dini hakkındaki görüşlerini ortaya koymak ve onun yaklaşımının Yahudilik bağlamında pozitivist bir düşünceye sahip bir din adamını nasıl bir sonuca götürdüğünü göstermektir.

## 1. Alfred Loisy'nin Hayatı

Alfred Loisy, 28 Şubat 1857 tarihinde Fransa'nın kuzey doğusunda yer alan Ambrières kasabasında dünyaya gelmiştir. Çiftçi olan Loisy ailesi, tarla işlerinde çalışmaya elverişli bir yapıdan ziyade okumaya hevesli olan Alfred'i Saint-Dizier'deki piskopusluk kolejine göndermiştir. Daha sonra papazlık

2 Alec R. Vidler, *The Modernist Movement In The Roman Church : Its Orginis Outcome*, Cambridge 1934, s. 91-92.

yüksek okuluna devam eden Loisy'yi bu okul hayal kırıklığına uğratmış ve bundan dolayı rahip olmayı aklından geçiren Alfred'i bu kararından hocalarından biri vazgeçirmiştir.[3] 1879 yılında papazlık icazetini alan Loisy, iki köy kilisesinde görev yaptıktan sonra eğitimine devam etmek üzere 1881 yılında Paris'e gelmiştir. Eğitimine Paris Katolik Enstitüsü'nde (Institut Catholique de Paris) devam ederken Loisy, hocalarından Paulin Martin tarafından klasik diller ve metin eleştirisi ile ilgilenme, Louis Duchesne tarafından da modern tarih metotlarıyla ilgilenme yönünde teşvik edilmiştir. Aynı zamanda Collège de France'da İbranice dersleri veren Renan'dan Kitabı Mukaddes metinlerinin bilimsel açıdan yorumlanmasını öğrenmiştir. Enstitü'deki eğitimi sırasında İbranice'sini çok hızlı bir şekilde ilerlettiği için Enstitü rektörü, Maurice d'Hulst tarafından kendisine hocalık görevi verilen Loisy, 1892 yılında Yeni Ahit derslerine girmeye başlamış ve öğrencilerine Hıristiyanlığın başlangıç döneminin tarihsel açıdan incelenmesi gerektiği yönünde telkinlerde bulunmuştur. Loisy'nin amacı, Kitabı Mukaddes tefsirini, skolastik teolojinin dogmatik ve yapay düzleminden alıp eleştiri ve tarihin pozitif düzlemine aktararak Katolik Kilisesi içerisinde Kitabı Mukaddes'in bilimsel incelenmesini oluşturmaktı. Tabii ki Kilise yetkilileri geleneksel doktrinleri altüst edecek ya da değiştirecek bilimsel çalışmalara ve bu yöndeki görüşlere sıcak bakmıyorlardı. Böyle bir ortamda Loisy'nin görüşlerinin tepkilere yol açacağı kesindi. Nitekim Kitabı Mukaddes'teki Yaratılış bölümünün ilk paragraflarının tarihsel karakterini reddettiği, yani yaratılışa ilişkin anlatıların tarihsel gerçekliği olmadığını savunduğu için Kitabı Mukaddes tefsiri dersi Loisy'den alınmıştır. Sert tartışmalar sonucunda idare tarafından Enstitü'deki görevine son verilen Loisy, genç kızların eğitimiyle ilgilenen bir manastırda rahiplik görevine getirilerek pasifleştirilmek istenmiştir. Fakat Loisy, burada da okumalarına, araştırma ve çalışmalarına devam etmiştir. Neuilly'de geçirdiği bu beş yıl esnasında Loisy'nin keşfettiği yazarlardan biri de sonradan Katolikliğe geçerek kardinal olan İngiliz din adamı John Henry Newman (1801–1890) olmuştur. Loisy'nin özellikle Newman'ın 1845 yılında yayımlanan *An Essay on the Development of Christian Doctrine* [*Hıristiyan Doktrinini Gelişimi Üzerine bir*

3 Alfred Loisy, *Choses passées*, Paris 1913, s. 15

*Deneme*] adlı eserinden etkilendiği anlaşılmaktadır.[4] Manastırın sakin ve huzurlu ortamında düşüncelerini özellikle de Katolik doktrinine ilişkin görüşlerini geliştirme ve derinleştirme fırsatı bulan Loisy'nin kaleme aldığı birçok makale *La Revue du Clergé français* gibi dergilerde yayımlanmıştır. Loisy'nin daha sonra ilaveler yaparak kitap haline getirdiği *La religion d'Israël* (*İsrail Dini*) işte bu dergide 1900 yılında çıkan aynı başlıklı makaleye dayanmaktadır. Katolik doktrinini "çağdaş düşüncenin gereklikleriyle uyumlu hale getirme" gayretinde olan Loisy'nin takma adla kaleme aldığı yazılar Roma Kilisesinin dogmalarıyla git gide ters düşmekteydi. Nitekim "La religion d'Israël" başlıklı makale Paris başpiskoposu, Kardinal Richard tarafından sansürlenmiştir. 1899 yılında ciddi bir rahatsızlık geçiren Loisy, manastırdaki görevinden ayrılmış ve arkadaşlarının desteğiyle *École pratique des hautes études*'e (Uygulamalı Araştırmalar Yüksek Okulu) tayin edilmiştir.

1902 yılında yayımlanan *L'Évangile et l'Église* [İnciller ve Kilise] adlı eserinde Loisy, Protestan teolog Adolf von Harnack'ın (1851–1930) *Das Wesen de Christentums* [*Hıristiyanlığın Esası*] (1900) (Fr. Çev. *L'Essence du Christianisme*; İng. çev. *What Is Christianity?*) adlı kitabında vardığı sonuçların doğru olmadığını göstermeyi hedeflemişti.[5] Loisy'nin adı geçen eseri Fransa'da birçok piskoposluk tarafından yasaklanmıştı ama Vatikan bu konuda sessiz kalmaktaydı. Papa X. Pius'un göreve gelmesiyle birlikte gergin bir ortam oluşmuştur. Loisy'nin bu kitabıyla birlikte 1903 yılında piyasaya çıkan *Études évangéliques* [İncil İncelemeleri], *Autour d'un petit livre* [Küçük bir Kitaba Dair], *Le quatrième Évangile* [Dördüncü İncil] *L'Évangile et L'Église* [İncil ile Kilise], ile daha önce yayımlanan *La Religion d'Israë* [İsrail Dini] adlı kitaplarına Kilise tarafından sansür konmuştur.[6]

Modernizm diye adlandırılan çağdaş kültürün "yanlışlarını" resmen kınamak üzere 8 Eylül 1907 tarihinde Papa X. Pius'un irad Pascendi adlı genelgeyi irad etmiştir.[7] Loisy, bu genelgeyi kabul etmeyi reddetmiştir. 1908 yılında yayımlanan *Les Évangiles Synoptiques* [Sinoptik İnciller] adlı kitap ise adeta

4 Loisy, *Choses passées*, s. 164.
5 Alfred Loisy, *L'Évangile et l'Église*, 3. bsk., Paris 1904, s. xxxiv.
6 Bkz. Francis S. Betten, *The Roman Index of Forbidden Books*, St. Louis 1909, s. 64.
7 Bkz. Pius X, "Pascendi Dominici Gregis", http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/encyclicals/documents/hf_p-x_enc_19070908_pascendi-dominici-gregis_en.html, 10.02.2012.

bardağı taşıran son damla olmuş ve yıllardır süregelen tartışmaların nihayetinde Vatikan, "Hıristiyan inancının temel ilkelerine zarar verecek nitelikte şeyler yazdığı ve öğrettiği" gerekçesiyle Loisy'yi 7 Mart 1908 tarihinde kendisi henüz 51 yaşındayken *vitandus* biçimde aforoz etmiş yani kendisini Katolik dininden ihraç ettiği gibi bütün Katoliklerin kendisiyle konuşmasını ve hatta selam vermesi bile mutlak surette yasaklamıştır.[8]

Bir yıl sonra Collège de France'a Dinler Tarihi hocası seçilen Loisy, bu görevini 1932 yılına kadar devam ettirmiştir.

"İsa'nın Pontius Pilatus devrinde haça gerildiği" inanç ilkesi dışında Katolik amentüsünden tamamen uzaklaşan Loisy,[9] Kilise tarafından dışlanmış, kitapları yasaklanmış vaziyette büyük bir idealle hizmet etmek gayesiyle hayatını adadığı kuruma küskün halde 1 Haziran 1940 tarihinde hayata veda etmiştir.[10]

## 2. Alfred Loisy'nin Bilimsel Yaklaşımı

1893 yılında Loisy, Baron Friedrich von Hügel ile tanışmış ve onun tavsiyesi üzerine John Henry Newman'ın eserlerini, özellikle de *An Essay on the Development of Christian Doctrine* adlı kitabını okuması onun düşüncesi ve bilimsel yaklaşımı üzerinde etkili olmuştur. 19. yüzyılın sonları Protestan teologların önemli ve çok sayıda eserlerine şahit olmuştur. Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte* (1894–1898) (İng. çev. *History of Dogma*) adlı kitabını yayımlamıştı. 1894 yılında Wellhausen'in *Israelitische und jüdische Geschichte* (İng. çev. *History of Israel and Judah*) adlı kitabı 1897 yılında ise Fransız Protestan teolog Auguste Sabatier'nin Equisse *d'une philosophie de la religion d'après la psychologie et l'histoire* (1897) [*Psikoloji ve Tarih Açısından Din Felsefesinin Ana Hatları*] (İng. çev. *Outlines of a Philosophy of Religion based on Psychology and History*) ile Heinrich Holtzmann'ın *Lehrbuch der ne-*

8 Aforoz ilanının orijinal Latince tam metni için bkz. "Decretum Sacrae Romanae et Universalis Inquisitionis", Loisy, *Choses passées*, s. 397-398; Fransıca çevirisi: "Décret d'excommunication prononcé par la Sacrée Congrégation du Saint Office", xxx, 12.02.2012.

9 Loisy, *Choses passées*, s. 165.

10 Loisy'nin biyografisi ile ilgili daha fazla bilgi için bkzç. Friedrich von Hügel, "Loisy, Alfred Firmin", *The Encyclopædia Britannica*, c. 16, 11. bsk., New York 1911, s. 926-928; A. C. Cotter, "Alfred Loisy (1857–1940)", *Theological Studies*, 2:2 (1941), s. 241-251; Richard J. Resch, "Loisy, Alfred", *Encyclopedia of Religion*, 2. bsk., c. 8, New York 2005, s. 5506-5507.

*utestamentlichen Theologie* (1896–1897) (İng. çev. *New Testament Theology*) ve Albert Réville'in *Jésus de Nazareth, études critiques sur les antécédents de l'histoire évangélique et la vie de Jésus* [*Nasıralı İsa: İncil Tarihinin Öncelleri ve İsa'nın Hayatı Üzerine Eleştirel İncelemeler*] (1897) (İng. çev. *Jesus of Nazareth*) adlı çalışmaları neşredilen birçok eserden sadece birkaç tanesidir. Bu önemli çalışmaları Loisy, *Revue Critique* adlı dergide kitap tanıtımları yazarken okuma ve bunlar üzerinde kafa yorma fırsatı bulmuştu. Dergiye din felsefesi ve dinler tarihi, dogma tarihi ile kilise tarihi konularındaki kitaplar geliyor ve doğal olarak Loisy'nin bilimsel literatürü vakıf olmasını sağlıyordu. Birkaç arkadaşının yardımıyla 1896'da kurduğu ve 1914 yılında kadar yayın hayatına devam eden *Revue d'Histoire et de Littérature religieuses* [Dini Edebiyat ve Tarih Dergisi] dergisinde bu faaliyetine aynı şekilde devam etmiştir.[11] Hem Newman, Renan gibi bilim adamlarının görüşleri hem de geniş bir literatür taraması sonucunda tanıştığı yeni fikirler Loisy'nin kendi yaklaşımını geliştirmesini sağlamıştır. Öncelikle Alfred Loisy'nin hayatını altüst eden ve Katoliklikten atılmasına neden olan temel hususun onun benimsemiş olduğu yaklaşımdan ve bu yaklaşımdan bütün baskılara rağmen vazgeçmemiş olmasından kaynaklandığını vurgulamak gerekmektedir. Aynı zamanda Loisy'nin durumunun bir paradoksu beraberinde taşıması da dikkat çekicidir. Zira Loisy, bir taraftan tarihsel ve bilimsel yaklaşımı Kitabı Mukaddes'e uygulayarak yüzyıllar boyunca oluşmuş olan Katolik dogmalarına aykırı sözler söylemiş diğer taraftan bu dogmalarla bütünleşmiş ve bunlar sayesinde ayakta duran bir kuruma hizmet edebileceğini düşünmüştür. Papazlık görevini kabul ettiği yıllarda Loisy nazarında Kiliseye hizmet etmek hakikate hizmet etmek demekti, çünkü ona göre Katolik dini mutlak hakikatin ta kendisiydi.[12] Fakat Kitabı Mukaddes üzerinde incelemeler yaptıkça Loisy, bu kitabın baştan sona tarihsel bir doküman olduğu yani tarihsel vakalarla hiçbir şekilde çelişkide bulunmadığı yönündeki Kilise dogmasından kuşku duymaya başlamış ve sonunda bu dogmanın yanlışlığına karar vermiştir. Loisy'nin arayışı ve bu arayışın sonucunda ortaya çıkan sorgulamaları henüz gençlik yıllarında papaz okuluna

11 Richard W. Boynton, "The Catholic Career of Alfred Loisy", *The Harvard Theological Review*, 11:1 (1918), s.54.

12 Loisy, *Choses passées*, s. 15, 45.

devam ettiği dönemde belirmişti. Papaz hocalarının kendisine öğrettiği inanç esasları artık onun aklına yatmıyordu. Bundan dolayı da kendisine telkin edilen akidelerin hakikati üzerinde kuşku duymaya başlamıştı.[13]

Paris Katolik Enstitüsü'ndeki öğrencilik yıllarında metin eleştirisi üzerinde okumalar yapan Loisy, İnciller arasındaki çelişkileri bizzat fark etmiş ve Kitabı Mukaddes külliyatını oluşturan kitapların alelade kitaplar gibi ve hatta bunların birçoğundan daha az bir dikkat ve itina ile yazıldığı sonucuna varmıştır.[14] Loisy'de Kitabı Mukaddes'in hakikati kavramının yeniden ele alınması ve dogmaların bilimsel düşüncenin önünde bir set oluşturmaması gerektiği yönünde bir kanaat oluşmuştur.[15]

Bu husus, Vatikan Konsilinde belirtildiği üzere Kitabı Mukaddes'in vahiy olduğu ve dolayısıyla da hatasız olduğu ilkesine ters düşmekteydi. Bu nokta Loisy'yi aslında kendisiyle çelişkiye düşürüyordu. Kendisinin de belirttiği gibi Kitabı Mukaddes'te hataların bulunmadığını reddedenler teolojik gelenekle çelişiyor, kabul edenler ise olgularla çelişmiş oluyordu.[16] Diğer taraftan Katolik olmak, Kitabı Mukaddes'in Kilisenin Tanrı tarafından vahyedilen kitaplar mecmuası olduğunu kabul etmeyi gerektiriyordu. Kilise mensubu bir din adamının da bu ilkeye riayet etmesi elbette beklenmeliydi. Fakat bir din adamı olmasına rağmen teolojik yaklaşım yerine Loisy, bilimsel yaklaşımı seçerek eleştirel metodu Kitabı Mukaddes tetkikine ve geleneksel Kilise doktrinine uygulamak istiyordu.[17] Loisy'nin ütopyası Kitabı Mukaddes'e aynı zamanda hem teolojik hem de bilimsel yorumun ilkelerini uygulayabileceğine inanmış olmasından kaynaklanıyordu.[18] Loisy'nin en büyük hatası, görüşlerinin çok zayıf bir ihtimal da olsa Kilise tarafından kabul edileceğine inanmış olmasıydı. O, aforoz edildikten sonra ancak bu yanlışının farkına varmış ve imkânsızı denediğini, yıllarca boş yere uğraştığını anlamıştır.[19]

13 Loisy, *Choses passées*, s. 34.
14 Loisy, *Choses passées*, s. 58.
15 Cotter, s. 246.
16 Loisy, *Choses passées*, s. 138
17 Loisy, *Choses passées*, s. 89.
18 Loisy, *Choses passées*, s. 89.
19 Loisy, *Choses passées*, s. 305.

Teolojik paradigmanın hâkim olduğu bir ortam içerisinden meselelere tarihsel açıdan bakmanın mümkün olabileceğini zanneden Loisy örneği, teolojik yaklaşımla tarihsel yaklaşımın aynı çatı altında birleşmesinin imkânsızlığını göstermektedir. Diğer taraftan Loisy örneği, farklı düzlemlerde söylemde bulunan teolojik yaklaşım ile tarihsel yaklaşımın mücadelesini gözler önüne sermektedir. Teolojik yaklaşımın temsilcisi olan Kilisenin söylemi tamamen inanmaya dayanırken tarihsel yaklaşımı benimseyen Loisy'nin görüşleri bilgiye dayanıyordu. Loisy, Kitabı Mukaddes'i tarih, arkeoloji, paleontoloji, filoloji, antropoloji gibi müspet bilimlerin sağladıkları bilgilerle karşılaştırarak ondaki hakikat payını bulmak istiyor ve bu bilimlerin bildirdiklerine aykırı olan ifade ve düşüncelerin yanlış olduğu sonucuna varıyordu.

Loisy'ye göre insanlar tarafından yazıldığı için Kitabı Mukaddes, insan eliyle yazılan diğer kitaplar gibi inanç ve ahlaki konular dâhil olmak üzere yazıldığı çağ dışındaki başka bir çağın hakikatiyle tam bir uyum içerisinde olamazdı.[20] Loisy, Kitabı Mukaddes'i şu şekilde tanımlar:

> *"Kitabı Mukaddes, insanlar tarafından insanlar için bilim diye adlandırdığımız şeyden uzak zamanlarda ve ortamlarda yazılmış eski bir kitaptır. Kitabı Mukaddes'in, kitap olması hasebiyle göreceli ve eksik bir yönü olması gereken bir kitabın göreceli ve eksik yönünden başka bir şey değildir. Kitabı Mukaddes'te dikkatimizi çeken tüm kusurlar ya antik çağda kozmoloji ve doğa bilimleri konularındaki yaygın görüşlerden, ya ilkel veya çok eski zamanlar hakkındaki tarihsel bilgi yoksunluğundan, ya kutsal Kitapların yazıldıkları ortamda kullanılan kompozisyon yöntemlerinden, ya da çok eski çağlardaki dinsel inanışların daha basit ve daha sade oluşundan kaynaklanıyordu. Bu kusurlar, Kitabı Mukaddes açısından bir muvaffakiyet şartı ve hatta olmazsa olmaz bir nitelikti. Bu bakımdan, bu eksikliklerin, Kitabı Mukaddes'i ortaya çıktığı zaman için hakikat haline gelmesine katkıda bulunduğu söylenebilir."*[21]

20 Loisy, *Choses passées*, s. 128.

21 Alfred Loisy, *Études bibliques*, 3. bsk., Paris 1903, s. 161.

Bu yazının Kilise tarafından mahkûm edilmemiş olmasını Loisy'de hayretle karşılamıştır.[22]

Kitabı Mukaddes'i oluşturan kitapların insanlar tarafından yazılan diğer kitaplar gibi birer beşeri ürün olduğunu savunan Loisy, Hıristiyanlığın İsrail dininden kaynaklandığını ifade etmekte ve bu iki dini, geçmişte ve günümüzde insanlığın benimsediği dinler arasından birer din olarak görmektedir. Burada da Loisy, din adamı kimliğinden, özellikle de Katoliklik kimliğinden sıyrılarak kendisini bir tarihçi perspektifine yerleştirerek apolojiden ve teolojik söylemden uzaklaşmaya çalışmaktadır. Loisy'ye göre tarihçi açısından söz konusu olan İsrail dininin hakikati temsil edip diğerlerinin sahte olduğunu ispat etmek değil, mümkün olduğu ölçüde onun tarihteki yerini, kendinden önce var olan ve asırlar boyunca temas halinde olduğu kültleri tespit etmektir. Loisy, Yahudilik ve Hıristiyanlık geçmişiyle ilgili incelemelerin bilimsellik niteliği bu kritere bağlı görmektedir.[23]

Tarihsel yaklaşımı benimseyerek Kitabı Mukaddes'in metin eleştirisin yapmak öncelikle kaynakların değerlendirilmesiyle başlamalıydı. Teolojik yaklaşımın benimsediği görüşe göre Kitabı Mukaddes vahyedilmişti. Loisy'ye göre teolojik söylem, asırlar boyunca oluşan dogmalar hakikatin önünde bir engel gibi duruyordu. Çünkü "[b]aşından sonuna kadar Tanrı tarafından dikte edilen ve daha sonra Hıristiyanların Eski Ahit'i haline gelen Yahudilerin kutsal kitapları her tür hatadan yoksun ve hakikatle dolu olması gerekiyordu. Uzun zaman bu kitapların ifadeleri incelemeye tabi tutulmaksızın kabul edilmiş, çelişkilere, aykırılıklara ve birçok anlatının mitik veya efsanevi karakterde oluşuna göz yumulmuştur."[24]

### 3. Alfred Loisy'nin İsrail Dini Hakkındaki Görüşleri

Katolik bir din adamı olan Loisy'nin amacı yukarıda ayrıntılarıyla üzerinde durulduğu gibi Kitabı Mukaddes'in daha iyi anlaşılması yani doğru, bilimsel ve tarihsel gerçekliklerle karışlaştırılarak anlaşılmasıdır. Hıristiyanlığın ve özellikle de Hıristiyan dogmasının oluştuğu ilk dönemler üzerine eğilmesi gerektiğini düşünen Loisy'nin İsrail dinini bu çerçevede ele aldığı görülür. Zira

22 Loisy, *Choses passées*, s. 142.
23 Alfred Loisy, *La Religion d'Israël*, 2. bsk., Paris 1908, s. 7.
24 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 8.

bilindiği üzere Hıristiyan kutsal kitap külliyatının yani Kitabı Mukaddes'in büyük bir bölümünü Yahudiliğe ait olan Eski Ahit bölümü teşkil etmektedir.

Paris Katolik Teoloji Fakültesinde verdiği kutsal Yazı maddesinin 1892–1893 dönemi kapanış dersinin konusu "La question biblique et l'inspiration des Écritures" (Kitabı Mukaddes Meselesi ve Yazıların İlham Edilmesi). *L'Enseignement biblique* dergisinin Kasım-Aralık 1893 sayısında bir makale olarak çıkan bu yazıda Loisy, beş madde halinde Kitabı Mukaddes eleştirisinin ana başlıklarını özetlediğini ifade etmektedir.[25] Loisy'nin bu beş tezi şu şekildedir: 1) Bize ulaştığı haliyle Pentatök (Esfar-ı Hamse/Tora) Musa'nın eseri olamaz, 2) Kitabı Mukaddes'teki Yaratılış babının ilk bölümleri insanlığın başlangıcına ilişkin gerçek ve tam bir tarih içermez, 3) Eski Ahit'i oluşturan bütün kitaplar ve her bir kitabın çeşitli bölümleri aynı tarihsel karaktere sahip değildir, 4) Kitabı Mukaddes'teki dini doktrin (örneğin, Tanrı kavramı, insanın kaderi, ahlaki kurallar) zaman içerisinde gelişerek meydana gelmiştir ve 5) Kutsal kitaplar, doğa bilimine ilişkin bütün konularda antik çağdaki ortak fikirlerden daha üst düzeyde değildir.[26] Loisy'nin bu "beş tez"i de Kilise tarafından kesin bir biçimde reddedilmiştir.

İsrail dininin tarihini de genel Dinler Tarihi perspektifinden ele alarak incelemeyi teklif eden Loisy, bu dini tarihsel yöntemle ve tarihsel tanıklıklar ve olgular doğrultusunda araştırmayı amaç edinmektedir. Böylece İsrail dininin tarihini eski Yakındoğu dinlerinin tarihi bağlamında ele alan Loisy, başlangıçtan itibaren Yahudilik tarihini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Yahudilik ve Hıristiyanlığı geçmişteki ya da dünyada var olan dinler arasında birer din olarak gören Loisy'ye göre Hıristiyanlığı anlamak, İsrail dininin anlaşılmasından geçmektedir. Zira Hıristiyanlık, İsrail dininden türemiştir.[27] Loisy'nin ifadesiyle "başından sonuna kadar Tanrı tarafından yazdırılan Yahudilerin kutsal kitapları, Hıristiyan Kilisesinin Eski Ahit'i haline gelmiştir.[28] Loisy'nin itirazı, kutsal kabul edilen bu kaynakların sunduğu bilgilerin hiçbir incelemeye tabi tutulmadan körü körüne kabul edilmesiydi. Ona göre Kitabı

25 Loisy, *Choses passées*, s. 145.
26 Loisy, *Études bibliques*, s. 148.
27 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 7.
28 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 8.

Mukaddes'te yer alan birçok kıssadaki çelişkilere, imkânsızlıklara, bunların mitolojik, efsanevi karakterine göz yumulması kabul edilemezdi.[29]

Loisy'nin burada özellikle kastettiği kıssalar, Yaratılış bölümüyle ilgilidir. Ona göre bu bölümde yer alan şu anlatılar birer mittir:

— Beş veya altı bin yıl önce Tanrı'nın dünyayı altı günde yaratıp yedinci gün dinlenmesi,[30]

— İlk erkek ve ilk kadını kendi elleriyle şekillendirdikten sonra bunların soyundan gelenlerden hoşnut olmayıp Nuh ve ailesi haricindekilerin hepsini evrensel bir tufanda boğarak öldürmesi,[31]

— İbrahim'i Kalde'den çıkarıp Kenan ülkesine getirerek onunla Şekem'deki More meşesi ağacının altında yemek yedikten sonra onun soyundan gelenlere ilgi gösterip İbranileri Mısır'dan kurtarması ve Kızıl Deniz'i yalın ayak geçirtip her sabah gökten inen kudret helvasıyla çölde kır yıl beslemesi,[32]

— Balam'ın eşeğini konuşturması,[33]

— Yeşu'nun güneşi durdurması,[34]

---

29 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 8.

30 Bkz. *Yaratılış* 2,2: "Tanrı yapmakta olduğu işi yedinci gün bitirdi. O gün işi bırakıp dinlendi."

31 Bkz. *Yaratılış* 6-9.

32 Bkz. *Yaratılış* 12,6-7: "Karısı Sara'yı, yeğeni Lut'u, Harran'da kazandıkları malları, edindikleri uşakları yanına alıp Kenan ülkesine doğru yola çıktı. Oraya vardılar. Avram ülke boyunca Şekem'deki More meşesine kadar ilerledi. O günlerde orada Kenanlılar yaşıyordu. RAB Avram'a görünerek, "Bu toprakları senin soyuna vereceğim" dedi." *Çıkış* 6,7-8: "Sizi kendi halkım yapacak ve Tanrınız olacağım. O zaman sizi Mısırlılar'ın boyunduruğundan çıkaran Tanrınız RAB'bin ben olduğumu bileceksiniz. Sizi İbrahim'e, İshak'a ve Yakup'a vereceğime ant içtiğim topraklara götüreceğim. Orayı size mülk olarak vereceğim." *Çıkış* 14, 21-22: "Musa elini denizin üzerine uzattı. RAB bütün gece güçlü doğu rüzgarıyla suları geri itti, denizi karaya çevirdi. Sular ikiye bölündü, İsrailliler kuru toprak üzerinde yürüyerek denizi geçtiler. Sular sağlarında, sollarında onlara duvar oluşturdu." *Çıkış* 16, 35: "İsrailliler yerleştikleri Kenan topraklarına varıncaya dek kırk yıl man yediler."

33 Bkz. *Çölde Sayım* 22, 28: "Bunun üzerine RAB eşeği konuşturdu. Eşek Balam'a, "Sana ne yaptım ki, üç kez beni böyle dövdün?" diye sordu."

34 Bkz. *Yeşu* 10,12-13: "RAB'bin Amorlular'ı İsrailliler'in karşısında bozguna uğrattığı gün Yeşu halkın önünde RAB'be şöyle seslendi: "Dur, ey güneş, Givon üzerinde Ve ay, sen de Ayalon Deresi'nde." Halk, düşmanlarından öcünü alıncaya dek güneş durdu, ay da yerinde kaldı. Bu olay Yaşar Kitabı'nda da yazılıdır. Güneş, yaklaşık bir gün boyunca göğün ortasında durdu, batmakta gecikti."

— Yunus'un üç gün üç gece büyük bir balığın karnında kalması,[35]

— Babil Kralı Buhtunnasır'ın emri üzerine üç Yahudi gencin fırına atılmış olmalarına rağmen yanmamış olmaları,[36]

— Aslanlar çukuruna düşen Daniel'e saçlarından melek tarafından tutulup götürülerek Habakuk'un yemek vermesi...[37]

Loisy'ye göre İbrahim ile karısı Sara da birer mitik şahsiyettir ve bunlara ilişkin mit, Hebron tapınaklarının önemini ve bu tapınakların İsrail tanrısına tahsis edilişini göstermektedir. Zira kutsal mekânlar İbranilerin gelişinden önce de mevcuttu ve bunlar Kenan ülkesindeki halkların tapındıkları özel tanrılara aitti. İbrahim ile Sara'nın oranın eski tanrılarının yerine geçmek üzere mitte kişileştirilmiş olmaları mümkündür.

Diğer taraftan Loisy, Yakup'un Yahve ile gece boyu dövüştükten sonra mağlup edilen Tanrı tarafından kendisine İsrail adı verilmesinin onun da tanrısal bir şahsiyet olma ihtimalini gösterdiği kanaatindedir.[38]

Loisy'nin Kitabı Mukaddes eleştirisi sadece içerikle ilgili değil, bu kitabın oluşum süreciyle de ilgilidir. Loisy'ye göre Pentatök, Musa'ya ait olmadığı gibi "tarih kitapları" diye adlandırılan kitaplar da başlangıçta çeşitli yerlerden gelen ve çeşitli değerlere sahip eski kaynaklara dayanan anonim eserlerdir. Bunlar, İsrailin menkıbe yazarları tarafından bir araya getirilerek düzenlen-

35 Bkz. *Yunus* 1,17: "Bu arada RAB Yunus'u yutacak büyük bir balık sağladı. Yunus üç gün üç gece bu balığın karnında kaldı."

36 Bkz. Daniel 3,24-26: "O zaman Kral Nebukadnessar şaşkınlık içinde birden ayağa kalktı. Danışmanlarına, "Biz ateşin içine bağlı üç kişi atmadık mı?" diye sordu. Danışmanlar, "Kuşkusuz, ey kral" diye karşılık verdiler. Kral, "Ben dört kişi görüyorum" dedi, "Ateşin içinde yürüyorlar, bağlarından çözülmüş, hiçbir zarara uğramamışlar. Dördüncünün görünümü de bir ilahi varlığa benziyor." Sonra kızgın fırının kapısına yaklaşarak, "Ey Yüce Tanrı'nın kulları Şadrak, Meşak, Aved-Nego, dışarı çıkıp buraya gelin!" diye seslendi. Bunun üzerine Şadrak, Meşak, Aved-Nego ateşin içinden çıktılar."

37 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 8-9. Bkz. *Daniel* 14,34-36: "RAB'bin meleği Habakuk'a dedi ki: "Elindeki yemeği Babil'e, aslanlar çukurunda yer alan Daniel'e götür! Habakuk dedi ki: "RAB'bim ben hiç Babil'i görmedim ve de çukuru tanımam. Böylece melek onun başının üst tarafından aldı, saçlarından tutarak onu götürdü ve Babil'e aslanlar çukurunun üzerine manevi tabiatının verdiği tüm çeviklikle bıraktı." Protestan İncillerde Daniel kitabı 12 bölümden oluşmakta ve dolayısıyla da pasajlara yer vermemektedirler. Kitabı Mukaddes'in Yunanca'dan Latinceye çevrilen *Septuaginta* versiyonunda Daniel kitabı 14 bölümden oluşmaktadır. Bu kitabın 14. bölümü "Bel ile yılan" şeklinde de adlandırılmaktadır. Bu kitabın son iki bölümü Tanah'ta da yer almamaktadır.

38 Loisy, *La Religion d'Israël*, s.45-46.

miştir. Böylece Yeşaya kitabının ancak 1/3'i bu peygamber tarafından yazılmıştı. Daniel kitabı ise Antiochus Epiphane'ın baskı döneminde yazılan apokrif bir eserdi. Davut'a atfedilen mezmurların çoğu ve hatta hepsi Babil esaretinden sonra yazılmıştı. Süleyman'a ait olduğu söylenen yazılar da mezmurlarla aynı döneme aitti.

İsrail dininin tarihini de genel Dinler Tarihi perspektivinden ele alarak incelemeyi amaçlayan Loisy, bu dini tarihsel yöntemle ve tarihsel tanıklıklar ve olgular doğrultusunda anlamlandırmaya çalışmıştır.[39] *La Religion d'Israel* [İsrail Dini] adlı kitabında Loisy, Pentatök'ün oluşumuna ilişkin Wellhausen'in görüşü yanında İsrail dinin tamamen doğal biçimde evrildiği yönündeki Stade ile Gunkel'in teorisini de kabul etmektedir.[40]

Loisy, Mısır'dan çıkışı İsrail dinin oluşumu açısından en belirleyici olay olarak görmektedir. İsrail dini tarihindeki bu çok önemli olaydan önce ortak bir kült etrafından birleşen kabileler şeklinde bir İsrail yoktu. Sadece benzerlik arz eden ve Arabistan çölü ile Sina yarımadasında dolaşan kabileler vardı. Dolayısıyla İsrail, Yahve kendisine tanrı olduktan sonra yani Mısır göçünden sonra var olmaya başladı.[41] Bundan dolayı da Yahve inancı, kabileleri birleştirerek bir topluluk haline getiren en önemli faktörlerden biridir.[42] Yahve adının kökeninin tam olarak bilinmediğine dikkat çeken Loisy, konuyla ilgili iki hipotezden bahsetmektedir. Birinci hipoteze göre Yahve, Sina tanrısıydı, yani bu kutsal dağ etrafında yaşayan kabilelerin tanrısıydı. Bir rivayete göre, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmadan önce Musa'nın bu kabilelerle temasları vardı. Diğer hipoteze göre ise Yahve, İsrailoğullarına has bir tanrıydı. Loisy'ye göre kesin olan şu ki İsrailoğullarının bütün kabileleri bu isme Musa'dan daha önce aşinaydı. Fakat Yahve bu kabilelerin ortak tanrısı değildi. Böylece Musa bu kabileleri bu tanrı düşüncesi etrafında birleştirerek tek çatı altında toplamayı başarmıştır.[43] Musa'nın Tanrı adını önceden bilmeyişinin argümanını Loisy, *Çıkış* 3,13-15'teki pasajda görmektedir. Bu pasajda Mısır'da zor anlar yaşayan kardeşlerini kurtarması için kendisini görevlendiren tanrının adını bilmediği

39 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 20-21.
40 Cotter, s. 244.
41 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 49.
42 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 51.
43 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 116-117.

ifade edilmektedir: "Musa şöyle karşılık verdi: "İsrailliler'e gidip, 'Beni size atalarınızın Tanrısı gönderdi' dersem, 'Adı nedir?' diye sorabilirler. O zaman ne diyeyim?" Tanrı, "Ben Ben'im" dedi, "İsrailliler'e de ki, 'Beni size Ben Ben'im diyen gönderdi'." "Ben Beni'im" ifadesi Yahve haline dönüşerek Mısır çıkışı sonrasında İsrail halkını meydana getirecek olan kabilelerin ortak ve tek tanrısı olmuştur. Fakat bu durum, Museviliğin saf bir monoteizm olduğu anlamına gelmez. Yahve, İsrailoğullarının tanrısı olarak kabul edilmişse de o, etrafta var olan tanrılar arasında bir tanrıydı. Dolayısıyla Yahve, başlangıç itibariyle evrensel ve mutlak bir tanrı değil, sadece İsrailoğullarının mutlak tanrısıydı.[44] İsrailoğullarının Tanrısı diğer milletlerin tanrılarına karşı çıkıyor ve böylece de kendinden başka ilahlar olmayacağı hükmünü vermek yerine onların varlıklarını kabul ediyordu. İsrailoğullarına komşularının ilahlarına tapınmak yasaklanmıştı. Bu tapınma yasağı onların ilah olmadıkları için değil, onların İsrailoğullarının ilahı olmadığı içindi. O dönemdeki bu anlayışı delillendirmek üzere Loisy, *Hakimler* 11,24 pasajını zikretmektedir.[45] Bir fahişenin oğlu olan Yiftah adındaki yiğit savaşçı Ammon kralına bu pasajda şöyle seslenmektedir: "İlahın Kemoş sana bir yer verse oraya sahip çıkmaz mısın? Biz de Tanrımız RAB'bin önümüzden kovduğu halkın topraklarını sahipleneceğiz."

İsrail dininin oluşum safhasındaki ikinci önemli aşama ise Musa'nın öncülüğünde Mısır'ı terk eden kabilelerin güneyden ve doğudan gelerek Kenan ülkesine yerleşmeleri olmuştur. Bu noktada Loisy, İsrail dininin oluşum sürecinde çevresel ve tarihsel şartların ve kültürel etkileşimlerin belirleyici olduğu hususuna vurgu yapmaktadır. Zira Kenan ülkesinde yaşayan halklar, gelerek topraklarını işgal eden yabancı kabileler tarafından topyekûn yok edilmemiştir. Dolayısıyla Hoşea kitabında anlatıldığı şekliyle bölgede önceden yaşayan halkın yok edilmesiyle birkaç yılda işgal edilmemiştir. İsrailoğullarının Kenan ülkesine yerleşimi yavaş ama sürekli bir ilerleme şeklinde olmuştur. Bu noktada topyekûn ve sürekli silahlı çatışmalardan söz edilemez. Gelen bu yeni yerleşimcilerle bölgenin kadim sakinleri arasında bir asimilasyon süreci yaşanmıştır.[46] İsrailoğulları Kenan ülkesine yayılarak yerleştikçe burada var

44 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 119-120.
45 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 123.
46 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 129.

olan mitleri, Kenanilerin tapınaklarındaki tanrıları dönüştürerek kendi geleneklerine dâhil etmişlerdir.[47] Sonraki aşamalarda İsrail dinindeki ritüellerin oluşmasında da Loisy çevresel faktörler üzerinde durmakta ve özellikle Kenanilerle ve daha sonra Babillerle temaslar sonucunda bu kültürlerden birçok unsurun benimsenerek kabul edildiğine dikkat çekmektedir. Örneğin Loisy, kurban konusunda Kenan ülkesine gelmeden önce göçebe bir hayat süren İsrailoğullarının kabile hayatıyla ilgili olan topluluk kurbanı icra ettiklerini ve daha sonra kanlı kurbanı ve hatta insan kurbanını pratiklerine dâhil ettiklerini ifade etmektedir. Kenan ülkesinde şehirler ve hatta evler inşa edilecekken insan kurban edilir ve temellerin altına defnedilirdi. Bunun amacı mahallin ruhların hoşnut etmekti. Bunun örneğini Loisy, 1. Krallar 16,34'te görmektedir. Bu pasaja göre "Ahav'ın krallığı döneminde, Beytelli Hiel Eriha Kenti'ni yeniden inşa etti. RAB'bin Nun oğlu Yeşu aracılığıyla söylediği söz uyarınca, Hiel ilk oğlu Aviram'ı kaybetme pahasına kentin temelini attı; en küçük oğlu Seguv'u kaybetme pahasına da kentin kapılarını taktı". Diğer bir örnek ise 2. Krallar 3,26-27 pasajında yer almaktadır.[48] Bu pasaja göre "Moav Kralı, savaşı kaybettiğini anlayınca, yanına yedi yüz kılıçlı adam aldı; Edom kuvvetlerini yarıp kaçmak istediyse de başaramadı. Bunun üzerine tahtına geçecek en büyük oğlunu surların üzerine götürüp yakmalık sunu olarak sundu. İsrailliler bu olaydan doğan büyük öfke karşısında oradan ayrılıp ülkelerine döndüler."

Şabat'a da Loisy bugün bizim bildiğimizin dışında bir anlam yüklemektedir. Loisy'ye göre şabat, Kitabı Mukaddes'in Yaratılış bölümündeki anlatımından önce de vardı. Babil'de ayın safhalarına tekabül eden 7., 14., 21. ve 28. günler kutsal ya da zararlı kabul ediliyordu. Nasıl ki bazı mekânlara herkesin girmesine izin verilmiyor ve de ancak belirli şartlar yerine getirildikten sonra bu tür yerlere girmek mümkün oluyorsa, aynı şekilde insanların bazı işler yapmasına engel olan kutsal zamanlar da vardı. Başlangıçta İsrailoğullarına göre şabatın anlamı böyleydi. Yaratılış kıssasında Tanrının şabat gününü tabu haline getirmesi, kendini örnek göstererek insanın da o gün çalışmaktan uzak durmasını istediği yönündeki izahı Loisy, geleneksel kutsal zaman düşüncesini monoteizm lehine kullanan teolojik bir spekülasyon olarak

47 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 46-47.
48 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 98-101.

değerlendirmektedir.[49] Dini bayramlar konusunda da Loisy, İsrail dinin Kenanilerden etkilendiğine ve bunların tarımla ilgili bayramlarını benimsediklerini bildirmektedir. Loisy, Yahudi dini takvimindeki önemli bayramlardan Pesah, Şavuot, Sukot (çardaklar bayramı), Mısır'dan çıkışın ve kölelikten kurtuluşun, Tora'nın Sina dağında verilmesinin ve çölde 40 yıl boyunca göçebe hayatı sürmenin anısına kutlanıyor olsalar da bunlara bu anlamların sonradan yüklendiğini ve aslında bunların başlangıçtaki anlamlarının farklı olduğunu ifade etmektedir. Pesah bayramı geleneksel anlamına Mısır esaretinden önce kavuşmuştu. Diğer iki bayramın tarihsel izahı ise nispeten daha yakın bir zamana aittir. Yahudilerce *şaloş regalim* (üç bayram) diye adlandırılan ve üç hac bayramı olan bu üç bayramın ritüellerine bakıldığında Loisy'ye göre bunların tabiatın ve bitkilerin seyri ile sürülerin gelişimine ilişkin görülür. Pesah, ilkbahar ve yenilenme bayramı, Şavuot, hasat bayramı, Sukot ise meyvelerin toplanması ve bağbozumu bayramı iken bunlara dini anlam sonradan yüklenmiştir.[50]

İsrailoğullarının Kenan ülkesindeki tam hâkimiyeti, Davut'un Kudüs'ü ele geçirmesinden sonra gerçekleşmiş böylece Yahve bütün bir ülkenin ilahı haline gelmişti.[51] Kenanilerin inanç sistemlerine göre her bölgenin bir tanrısı yani bir *baal*'i vardı. Bu ilahların her birinin kültü kutsal bir su kaynağı, bir taş, bir mağara ya da bir taşla ilintiliydi. Her *baal*'in kültünün icra edildiği bir tapınak vardı. Zamanlı Yahve bu ilahların yerini almıştı, daha doğrusu eski tanrının adı değişmişti. Örneğin Silo'da Yahve-Sebaot'a, Ofra'da Yahve-Şalom'a, Kades'te Yahve-Nissi'ye tapınılmaktaydı. Yahve'nin eski ilahların yerine geçmesi hızlı bir şekilde gerçekleşmişti. Davut'ın henüz krallık dönemi sona ermeden İsrailoğullarının tanrısı Kudüs'teki kutsal yerlerde hâkimiyetini sağlamıştı.[52] Tek tanrı düşüncesinin hakim olması uzun sürmemiş ve Asurluların bölgeye hakim olmasıyla birlikte politeizm de yeniden zuhur etmişti. Loisy'nin tabiriyle "Asur, Kudüs'e orduları, medeniyeti ve tanrılarıyla girmişti."[53]

---

49 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 104-105.
50 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 106.
51 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 129-130.
52 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 139.
53 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 184.

Kitabı Mukaddes'e göre sekiz yaşında kral olan ve Kudüs'te otuz bir yıl krallık yapan Yoşiya dönemi İsrail dinin oluşum sürecindeki dönüm noktalarından bir diğerini teşkil etmektedir. M.Ö. 640–609 yılları arasında Yahuda krallığı yapan Yoşiya'ya 621 yılında Başkâhin Hilkiya tarafından tapınakta bulunan bu kitap sunulmuştur. Bu kitabın, ölümünden önce Moav çölünde Musa'ya Yahve tarafından tebliğ edilen Kutsal Yasa olduğu söyleniyordu.[54] Bu kitap, Yoşiya tarafından ilahi bir vahiy olarak kabul edilmiş ve daha önce benzeri görülmemiş geniş bir reform halinde uygulamaya konulmuştur. Bazı bilginler burada sözü edilen kitabın *Tora* yani *Pentatök*'ün beş kitabı olduğunu savunsa da çoğunluk bunun sadece *Tesniye* yani *Pentatök*'ün son kitabı olduğu görüşündedir. Loisy'de bu kitabın günümüze ulaşan *Tesniye* olduğu kanaatindedir. Fakat Loisy, bu konuda Kitabı Mukaddes'te verilen bilgilerin doğruluğuna kuşkuyla yaklaşarak Tesniye'nin kral Manaşşe zamanında yazıldığı, tapınakta unutulduğu ve tesadüfen birkaç yıl sonra orada bulunduğu yönündeki rivayeti doğru bulmamaktadır. Loisy'ye göre bu kitap, tapınağa bırakılmak üzere yazılmıştı ve dolayısıyla da orada bulunması bir tesadüfe dayanmıyordu. Edebi açıdan bakıldığında bu kitap eski metinlerin özellikle de ahit Kitabının o günün ihtiyaçları doğrultusunda yeniden kaleme alınmış bir versiyonu niteliğindedir. Musa adına konuşan kitap yazarı, onun söylemiş olabileceği, o günlerde yaşasaydı neler söyleyeceğini göz önünde bulundurarak ve bu kita-

54 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 191. Söz konusu bu olay *Kitabı Mukaddes*'in *2. Krallar* 22,3-13 bölümünde şöyle rivayet edilmektedir: "Kral Yoşiya, krallığının on sekizinci yılında Meşullam oğlu Asalya oğlu Yazman Şafan'ı RAB'bin Tapınağı'na gönderirken ona şöyle dedi: "Başkâhin Hilkiya'nın yanına çık. Kapı nöbetçilerinin halktan toplayıp RAB'bin Tapınağı'na getirdikleri paraları saysın. RAB'bin Tapınağı'ndaki işlerin başında bulunan denetçilere versin. Onlar da paraları RAB'bin Tapınağı'ndaki çatlakları onaranlara, marangozlara, yapıcılara, duvarcılara ödesinler. Tapınağın onarımı için gerekli keresteyi, yontma taşı da bu parayla alsınlar. Onlara verilen paranın hesabı sorulmasın, çünkü dürüstçe çalışıyorlar." Başkâhin Hilkiya Yazman Şafan'a, "RAB'bin Tapınağı'nda Yasa Kitabı'nı buldum" diyerek kitabı ona verdi. Şafan kitabı okudu. Sonra krala giderek, "Görevlilerin tapınaktaki paraları alıp RAB'bin Tapınağı'ndaki işlerin başında bulunan adamlara verdiler" diye durumu bildirdi. Ardından, "Kâhin Hilkiya bana bir kitap verdi" diyerek kitabı krala okudu. Kral Kutsal Yasa'daki sözleri duyunca üstünü başını yırttı. Kâhin Hilkiya'ya, Şafan oğlu Ahikam'a, Mikaya oğlu Akbor'a, Yazman Şafan'a ve kendi özel görevlisi Asaya'ya şöyle buyurdu: "Gidin, bulunan bu kitabın sözleri hakkında benim için de, bütün Yahuda halkı için de RAB'be danışın. RAB'bin bize karşı alevlenen öfkesi büyüktür. Çünkü atalarımız bu kitabın sözlerine kulak asmadılar, bizler için yazılan bu sözlere uymadılar"

bın Yahve'den ilham alındığını vurgulayarak kaleme almıştır.[55] Kitabın hitap ettiği kitlenin onu kabul etmesi için böyle bir atıfta bulunmak şarttı.[56] Bu kitap teokratik bir düzenin tesisini öngörüyordu. Tanrının hâkimiyeti tüm alanlara yayılmıştı: din, siyaset, ahlak, sosyal ve uluslararası ilişkiler. İsrail tanrısının aşkın birliği, yani mutlak monoteizm yeniden ilan edilmişti. İbadet merkezleri de teke indirgenmiş ve Kudüs'teki tapınak dışında kurban kesilmesi yasaklanmıştı. Fakat kral Yoşiya'nın reformu uzun sürmemiş ve toplumsal zihniyeti dönüşüme uğratma noktasında başarılı olamamıştı. Loisy'ye göre Yoşiya'nın selefleri olan kral Amon ve kral Manaşşe döneminde putperest olan bir kitlenin tapınakta bir Yasa kitabı bulundu ve Yoşiya bu kitaba uyarak Yahve'ye tek tanrı olarak tapınılmasını istedi diye birden monoteist kesilemezdi. Muhtemeldir ki kral gibi halk da bu kitapta yer alan ve dönemin siyasi şartlarının gerçeklik kazandırdığı tehditlerden ilk önce korkmuştu ve ataların dinine dönerek Yahve'nin lütfuna mazhar olacağına inanmıştı. Fakat bu haleti ruhiye uzun sürmedi ve böylece putperestlik ruhu ancak birkaç yıl bastırılmış oldu.[57]

M.Ö. 587 yılında Babil kralı 2. Buhtunnasır tarafından Kudüs tapınağının yıkılması ve Yahudilerin Babil'e sürgün edilmesi sonucunda Tesniye'de tehditler tekrar hatırlanmış ve bu felaketin de tanrısal bir ceza olduğuna inanılmıştır. Bu tür trajedilerin bir daha yaşanmaması ise sıkı kurallara bağlı bir ritüel sistemi oluşturulmaya başlanmıştır.[58]

Ölülerin tekrar dirilmesi ve ruhun ölümsüzlüğü inancı da Babil sürgünü sonrasında ortaya çıkmıştır.[59] Önceleri ölüler diyarının Yahve'nin yetki alanına dâhil olmadığı kabul edilirken zamanla eskatolojik tasavvur gelişmiş ve yenideni dirilme, yargılanma, iyilerin ebedi mutluluğa kavuşacağı ve günahkârların ebedi ızdıraba maruz kalacağı inancını içerir hale gelmiştir.[60] Loisy'ye göre Şeytan fikri de Babil sürgününden sonra ortaya çıkmış ve evrile-

55 Hıristiyan teologlar da Tesniye'nin (Deutéronome) Musa'dan çok sonra kaleme alındığını kabul etmektedirler. Fakat bunlara göre ilham edilerek kaleme alının bu metnin 'Musa'nın mesajı" doğrultusunda olduğu için ona nispet edilmesi gerekir (André-Marie Gérard, *Dictionnaire de la Bible*, Paris 1989, s. 263).

56 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 192-193.

57 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 203.

58 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 213.

59 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 247.

60 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 269.

rek son halini almıştır. Başlangıçta şeytan, Yahve'nin mahkemesini oluşturan, Tanrının oğulları arasında yerini alan, semavi meclisin bir üyesiydi. Tanrısal mahkemede suçluları ihbar eden ve cezalandırılmasını talep eden bir avukattı. Daha sonra Tanrının düşmanı haline getirilmiş, Cennetteki yılan ve kaos canavarıyla eş tutulmuştur. Şeytan, dünyada ve tarihte Tanrısal iradeye karşı gelen kötülük prensibi haline gelmiştir. Loisy, bu figürün bütün unsurlarının mitolojik bir karakter arz ettiği görüşündedir.[61]

## Sonuç

Loisy'den önce Fransa'da da İsrail dini ile ilgili birçok çalışma yayımlanmıştı. Örneğin Ernest Renan'ın ilk cildi 1887 yılında yayımlanın beş ciltlik *Histoire du peuple d'Israël* adlı eserini yazmıştı. Kitabı Mukaddes'in de diğer tarihsel kaynaklar gibi eleştirel bir incelemeye tabii tutulmasını savunan Renan, Pentatök kitabının Musa'dan sonraki bir tarihe ait olduğunu, Daniel kitabının ise apokrif olduğunu yazmıştı. Renan'ın bu eserinden on yıl önce onun öğrencisi Jules Soury[62] (1842-1915) tarafından kaleme alınan *Études historiques sur les religions, les arts, la civilisation de l'Asie antérieure et de la Grèce* adlı kitabının birinci bölümünü oluşturan "La Religion d'Israël"[63] [İsrail Dini] başlıklı yazısında mitolojik unsurlar üzerinde durmuş ve evrimci yaklaşımı din alanına uygulayarak İsrail dininin politeizmden monoteizme evrildiği sonucuna varmıştır.[64] Diğer taraftan İsrail dini ve Kitabı Mukaddes ile ilgili Protestan yazarlar da çok sayıda çalışmaya imza atmıştı. Örneğin Alman bilim adamı Wilhelm Martin Leberecht de Wette (1780–1849), 1805 yılında Tesniye'nin Tapınak'ta bulunmadığını ve bir düzmece ile böyle gösterilmek istenildiğini yazıyor ve bunu "dindarane bir sahtekârlık" olarak nitelendiriyordu.[65] Al-

61 Loisy, *La Religion d'Israël*, s. 263.

62 Jules Soury'nin biografisi ve bibliyografisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Pierre Huard, "Jules Soury (1842-1915)", *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, 23:2 (1970), s. 155-164; Marius Sepet, "Jules Soury", *Bibliothèque de l'école des chartes*, 76 (1915), s. 455-456; École pratique des hautes études, Section des sciences historiques et philologiques, "Jules Soury", *Annuaire 1915-1916*, s. 71-73.

63 Bu yazının Türkçe çevirisi: Jules Soury, *Karşılaştırmalı Mitoloji Işığında İsrail Dini*, çev. Harun Güngör & H. İbrahim Açmaz, İstanbul 2008.

64 Jules Soury, *Études historiques sur les religions, les arts, la civilisation de l'Asie antérieure et de la Grèce*, Paris 1877, s. viii.

65 Richard E. Friedman, *Who Wrote the Bible?*, New York 1989, s. 101-102.

man bilim adamı Julius Wellhausen (1844–1918), 1885 yılında yayımlanan *Prolegomena zur Geschichte Israels* adlı eserinde "Documentary Hypothesis" görüşünü ortay atmıştı. Bu görüşe göre Musa'ya atfedilen beş kitap (Tora) tek bir yazarı olmayan, önceden mevcut ve bunlar da tek bir yazara ait olmayan malzemelerin birleşiminden meydana gelmişti. Dolayısıyla Loisy'nin Pentatök'ün Musa'ya ait olmadığını, Kitabı Mukaddesin tarih eleştirisine tabii tutulması gerektiğini söylemesi gibi konular pek bir orijinallik arz etmiyor gibi görünebilir. Fakat burada orijinallik, söylenenden ziyade söyleyen kişiden kaynaklanmaktadır. Zira Loisy, ne Renan gibi bir laik ne Soury gibi bir ateist ne de Wette, Wellhausen ya da von Harnack gibi Protestan bir yazardı. Katolik bir din adamı olan Loisy'nin temel arayışı kendi dininin temel inanç ilkelerinin hakikatini aramak olmuştur. Bu arayış Loisy'yi bir paradoksa sevk etmiştir. Zira o, Kitabı Mukaddes'e ilişkin doktrinin ve özellikle de Katolik Kilisesinin vahiy öğretisinin bilimsel gerçekliklerle örtüşmediği kanaatine varmıştır. Sonuçta Loisy, muhtemelen Samuelson'un dile getirdiği şu soruyla karşı karşıya gelmiştir: "Mademki Tora sahte ise ona inanılabilir mi?"[66]

Vahyi, Tanrı tarafından insanlara doğrudan nakledilen bir içerik olarak kabul eden klasik anlayışın yanında Tora'yı "kökleri ve kaynakları her ne olursa olsun, asıl derleyenlerin ve yazıcıların niyetlerinden bağımsız olarak tanrısal olanla bir karşılaşmanın ürünü ve bundan dolayı da beşeri yaratıcılığı aşan"[67] bir kitap olarak kabul eden anlayış yer almaktadır. Dolayısıyla burada inanç-bilgi dikotomisine dayalı bir ihtilaf kendini belli etmektedir. Loisy, Kitabı Mukaddes bağlamında bu dikotomiyi çözmeye çalışmış ama sonunda bilgi tarafında yer almayı tercih ettiği için inancından ve papazlık cübbesinden olmuştur.

Din ile bilim farklı düzlemlerde yer almaktadır. Biri mitolojik söylemi esas alırken diğeri tarihsel yaklaşımı benimsemektedir. Tarih, gerçekten vukuu bulan şeyleri tespit etmeye çalışırken, mit, vukuu bulduğuna inanılan şeyleri ifade etmektedir. Dolayısıyla mitik gerçeklik ile tarihsel gerçeklik birbirinden farklıdır. Biri daha çok insanın muhayyilesine hitap ederken diğeri aklı

66 Norbert M. Samuelson, *Revelation and the God of Israel*, Cambridge 2004, s. 232.
67 Samuelson, s. 235.

ve rasyonel düşünceyi esas almaktadır. Loisy, gerçeklikleri rasyonaliteye indirgemeye çalışmıştır. Oysa dinin özü ve hatta varlık nedeni metafizik gerçekliklere dayanmaktadır ki bunun başında da Tanrı gelmektedir. İnanma-bilgi dikotomisinden dolayı din vardır. Eğer insanın inanma yeteneği olmasaydı ya da dinin inanmayı talep ettiği her şey birer bilgi aracı olmuş olsaydı o zaman inanmaya yani dine gerek kalmazdı. Son tahlilde mit-tarih, inanç-bilgi dikotomisinin ortadan kalkması imkânsız görülmektedir.

## KAYNAKÇA


Adıbelli, Ramazan, "Monoteizm ve Yüce Varlık Konusunda Wilhelm Schmidt ile Raffaele Pettazzoni Arasındaki Tartışma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50:2 (2009).

Adıbelli, Ramazan, *Mircea Eliade ve Din*, İstanbul 2011.

Betten, Francis S., *The Roman Index of Forbidden Books*, St. Louis 1909.

Boynton, Richard W., "The Catholic Career of Alfred Loisy", *The Harvard Theological Review*, 11:1 (1918).

Cotter, A. C., "Alfred Loisy (1857–1940)", *Theological Studies*, 2:2 (1941).

École pratique des hautes études, Section des sciences historiques et philologiques, "Jules Soury", *Annuaire 1915-1916*.

Gérard, André-Marie, *Dictionnaire de la Bible*, Paris 1989.

Huard, Pierre, "Jules Soury (1842-1915)", *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, 23:2 (1970), s. 155-164.

*Kutsal Kitap*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2001.

*La Sainte Bible traduite en français sous la direction de l'École Biblique de Jérusalem*, Paris 2003.

Loisy, Alfred, *Choses passées*, Paris 1913.

Loisy, Alfred, *Études bibliques*, 3. bsk., Paris 1903.

Loisy, Alfred, *La Religion d'Israël*, 2. bsk., Paris 1908.

Loisy, Alfred, *L'Évangile et l'Église*, 3. bsk., Paris 1904.

Pius X, "Pascendi Dominici Gregis", http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/encyclicals/documents/hf_p-x_enc_19070908_pascendi-dominici-gregis_en.html, 10.02.2012.

Resch, Richard J., "Loisy, Alfred", *Encyclopedia of Religion*, 2. bsk., c. 8, New York 2005.

Richard E. Friedman, *Who Wrote the Bible?*, New York 1989.

Samuelson, Norbert M., *Revelation and the God of Israel*, Cambridge 2004.

Sepet, Marius, "Jules Soury", *Bibliothèque de l'école des chartes*, 76 (1915).

Soury, Jules, *Études historiques sur les religions, les arts, la civilisation de l'Asie antérieure et de la Grèce*, Paris 1877.

Soury, Jules, *Karşılaştırmalı Mitoloji Işığında İsrail Dini*, çev. Harun Güngör & H. İbrahim Açmaz, İstanbul 2008.

Vidler, Alec R., *The Modernist Movement In The Roman Church : Its Orginis Outcome*, Cambridge 1934.

Von Hügel, Friedrich, "Loisy, Alfred Firmin", *The Encyclopædia Britannica*, c. 16, 11. bsk., New York 1911.